РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 658.152

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.58-7>**Клюс Ю.І.,**доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри обліку і оподаткування,*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля***Івченко Є.А.,**доктор економічних наук, доцент
професор кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу,*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля***Івченко Ю.А.,**асистент кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу,
*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля***Klius Yuliia,**Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Accounting and Taxation,
*Volodymyr Dahl East Ukrainian National University***Ivchenko Yevhen,**Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Department of Public Administration, Management and Marketing,
*Volodymyr Dahl East Ukrainian National University***Ivchenko Yuliia,**Assistant of Department of Public Administration, Management and Marketing,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ФАКТОРІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

Клюс Ю.І., Івченко Є.А., Івченко Ю.А. Аналіз інституційних факторів підвищення економічної безпеки інноваційної діяльності промислових підприємств регіону. Для дослідження формування ініціації та імпульсу інноваційної діяльності у статті надано визначення технологічного ядра; запропоновано структуру інституційного середовища економічної безпеки інноваційної діяльності господарської системи та інститутів управління; приділено увагу інститутам управління економічною безпекою інноваційної діяльності, визначено їхню відповідальність, запропоновано їх класифікацію; розглянуто механізми взаємодії внутрішніх інститутів при підвищенні економічної безпеки інноваційної діяльності; визначено шляхи зміни інституційних умов інноваційного розвитку господарських систем, розглянуто зміни інституційних умов для інноваційного розвитку; обґрунтовано необхідність створення нових інституційних «порталів»; побудовано схему управління економічною безпекою інноваційної діяльності господарських систем з урахуванням зміни інституційних чинників, запропоновано стратегічні напрями підвищення економічної безпеки інноваційного розвитку промислових підприємств регіону.

Ключові слова: економічна безпека, інноваційна діяльність, розвиток, регіон, промисловість, підприємство.

Клюс Ю.И., Ивченко Е.А., Ивченко Ю.А. Анализ институциональных факторов повышения экономической безопасности инновационной деятельности промышленных предприятий региона. Для исследования формирования инициации и импульса инновационной деятельности в статье дано определение технологического ядра; предложена структура институциональной среды экономической безопасности инновационной деятельности хозяйственной системы и институтов управления; уделено внимание институтам управления экономической безопасностью инновационной деятельности, определена их ответственность, предложена их классификация; рассмотрены механизмы взаимодействия внутренних институтов при повышении экономической безопасности инновационной деятельности; определены пути изменения

інституціональних умов інноваційного розвитку господарських систем, розглянуті зміни інституціональних умов для інноваційного розвитку; обґрунтована необхідність створення нових інституціональних «порталів»; побудована схема управління економічною безпекою інноваційної діяльності господарських систем з урахуванням змін інституціональних факторів, запропоновані стратегічні напрями підвищення економічної безпеки інноваційного розвитку промислових підприємств регіону.

Ключевые слова: економічна безпека, інноваційна діяльність, розвиток, регіон, промисловість, підприємство.

Klius Yuliia, Ivchenko Yevhen, Ivchenko Yuliia. Analysis of institutional factors for increasing economic security of innovation activity of industrial enterprises in the region. In order to investigate the formation of the initiation and impulse of innovative activity, the article defines the technological nucleus – a set of technologically connected economic systems. Institutions of innovative activity can play his role: technoparks and technopoles, scientific and technical centers that produce novelty. The structure of institutional environment of economic security of innovative activity of economic system and management institutes is offered. The attention is paid to the institutes of economic security management of innovation activity, which are responsible for reflecting the principle of economic security of innovations in the mission of the system, developing an appropriate innovation strategy, determining the purpose of producing new knowledge, taking into account their dual impact on the economic system. These institutions can be classified based on the basic management functions. They can be represented in the form of a set of components that make up the management system: planning, organization, coordination, stimulation, control, adaptation. Each of these components in the new environment must set rules and create the preconditions for improving the economic security of innovation of economic systems on the basis of their survivability, by preventing innovative industrial risks. Mechanisms of interaction of internal institutions at increase of economic security of innovative activity are considered; the ways of changing the institutional conditions of innovative development of economic systems are determined (first, in the process of becoming an innovative type of development, old organizational and economic forms of activity (organizational institutes) are restructured, and at the same time, new organizational structures are formed and strengthened; second, this is a way of substitution, displacement old institutes, new type institutes). Changes in institutional conditions for innovative development are considered; the necessity of creation of new institutional "portals" – information bases for each economic system, where information about the sustainability of the system to different innovative projects and processes, as well as its management measures, is substantiated; the scheme of management of economic security of innovative activity of economic systems is constructed taking into account the change of institutional factors, the strategic directions of increasing the economic security of innovative development of industrial enterprises of the region are proposed.

Key words: economic security, innovation, development, region, industry, enterprise.

Постановка проблеми. Безперервна зміна якості розвитку сучасних господарських систем приводить до формування у них нових системних властивостей, необхідних для ефективної реалізації інноваційної діяльності. Ці нові здібності господарських систем, як показує практика, стають основою їхніх конкурентних переваг в умовах інноваційної економіки і визначають швидкість розвитку не тільки окремих виробничо-господарських об'єктів, але їхніх інтегрованих об'єднань. Йдеться про економічну безпеку інноваційної діяльності. У зв'язку з цим процеси управління економічною безпекою інноваційної діяльності господарських систем як основа досягнення її ефективності стає одним із головних напрямів стратегічного управління інноваційним розвитком сучасних підприємств регіону. У зв'язку з цим актуальними стають питання, пов'язані з підвищенням економічної безпеки інноваційної діяльності господарських систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням тенденцій і проблем інноваційного розвитку підприємств регіону займаються багато сучасних учених. Зокрема, серед учених дальнього та близького зарубіжжя слід відзначити дослідження І. Ансоффа, П. Друкера, В. Зінова, В. Медінського, М. Портера, В. Санто, Й. Шумпетера Ю. Яковця. Серед українських науковців, що досліджують питання управління інноваційною діяльністю підприємств, необхідно відзначити

вагомий доробок О. Амоші, М. Войнаренка, А. Воронкової, С. Ілляшенка, В. Стадник, О. Орлова, Л. Федулової. Теоретичні та практичні питання щодо організації економічної безпеки підприємства висвітлені в наукових дослідженнях багатьох українських учених, таких як О. Арефєва, Т. Клебанова, Ю. Погорелов, Т. Кузенко, С. Лобунська, В. Мунтіян, В. Пономаренко, С. Шкарлет, І. Цигилук, О. Ястремська. Незважаючи на важливість наукових досліджень, окремі аспекти забезпечення економічної безпеки в процесі інноваційної діяльності підприємства вимагають подальшого вивчення, зокрема у контексті саме дослідження інституційних її складників.

Тому **метою** статті є дослідження взаємодії зовнішніх і внутрішніх інституцій з позиції забезпечення економічної безпеки інноваційної діяльності промислових підприємств регіону.

Виклад основного матеріалу. Управління економічною безпекою інноваційної діяльності являє собою сукупність дій, вибраних на підставі певної інформації про стан системи і спрямованих на встановлення, забезпечення і підтримку необхідного рівня інноваційних характеристик системи (в тому числі ефективність управління інноваційним промисловим ризиком) за її розвитку, що здійснюються шляхом систематичного контролю і цілеспрямованих впливів на умови і чинники, що впливають на безпеку [6].

Внаслідок процесів сучасного розвитку в силу різних причин багато підприємств регіону не володіють достатніми ресурсами для самостійного розроблення інноваційних проєктів. З метою підвищення швидкості та ефективності реалізації інновацій ініціація та імпульс інноваційної діяльності формується в межах технологічного ядра – деякої сукупності технологічно пов'язаних господарських систем. У його ролі можуть виступати інститути інноваційної діяльності: технопарки і технополіси, науково-технічні центри, які здійснюють виробництво новизни.

Весь комплекс відносин, зв'язків між людьми, які беруть участь у господарських процесах, регулюються сукупністю норм і правил, тобто відповідними інститутами. Об'єктами регулювання і нормування є відносини і взаємодії між учасниками виробництва всередині виробничо-господарських об'єктів, а також відносини між ними в межах їхньої кооперації і процесів обміну. Норми і правила визначають методи і способи створення новизни і використання інновацій у процесі ефективного розвитку господарських систем; взаємодії між виробничо-господарськими об'єктами в межах інтегрованих структур у процесі впровадження інновацій тощо.

Інноваційна система являє собою сукупність інститутів, що визначають саму можливість створення нововведення і, що принципово важливо, створюють умови для його трансформації в інноваційний продукт або послугу і їхнє подальше поширення [1]. Вона включає як конкретних учасників інноваційного процесу, так і набір специфічних умов, факторів, методів і принципів організації та стимулювання інноваційної діяльності. Інститути як сукупність норм і правил структурують взаємодію економічних агентів, формують інноваційний характер їхньої діяльності. Інституційне середовище задає рамки інноваційної діяльності як господарюючих суб'єктів, так і господарських систем регіонів і національної економіки загалом. Це середовище є однією з найважливіших умов успішного обміну технологіями, формує сумісність технологічного, економічного та інноваційного розвитку господарських систем і господарюючих суб'єктів, що постачають і приймають технології. Довгострокове управління трансформацією структури у процесі інноваційної діяльності має включати систему заходів щодо мобільного коригування розроблених довгострокових напрямів з урахуванням змін наслідків впливу зовнішніх і пов'язаних з ними внутрішніх чинників інноваційного розвитку, що визначаються на основі моніторингу [2]. У своєму дослідженні І.В. Гілязутдінова зазначає, що інституційне середовище структурує сукупність правил, за якими регулюється внутрішня діяльність господарюючих суб'єктів, а також взаємодію економічних систем між собою. Виходячи з цього, в межах інституційного аналізу діяльність господарюючих суб'єктів у роботі цього автора була розглянута на основі таких підходів, як трансформаційний і трансакційний [4]. Доповнюючи вищезазначене дослідження згідно з проблемами забезпечення економічної безпеки інноваційної діяльності на основі управління інноваційними промисловими ризиками, можна доповнити запропоновану структуру зовнішніх і внутрішніх інститутів (рис. 1).

В економічній літературі внутрішні інститути розглядаються як відносно стабільні внутрішні атрибути

об'єкта дослідження. Вони є рушійною силою в інноваційних змінах промислових підприємств регіону, формують їхню поведінку. Це передбачає вивчення господарської системи через її систему норм, угод і контрактів, що виражаються в управлінських підходах до інноваційної діяльності, заснованих на пріоритеті її економічної безпеки.

У межах цих інститутів створюються умови формування ефективного управління інноваційними промисловими ризиками господарської системи. Зовнішні інститути не є складовими частинами досліджуваного об'єкта, змінюються значно повільніше, ніж об'єкт дослідження, який обмежують. У зв'язку з цим вони є інструментами вивчення правил взаємодії між господарюючими суб'єктами в процесі реалізації інноваційної діяльності.

У нових умовах господарювання необхідні нові підходи до формування внутрішньої інституційного середовища. Серед внутрішніх інститутів у господарських системах особливе місце відводиться інститутам управління економічною безпекою інноваційної діяльності, які відповідальні за відображення принципу економічної безпеки інновацій у місії системи, вироблення відповідної інноваційної стратегії, визначення мети виробництва нових знань з урахуванням їхнього двоїстого впливу на господарську систему. Ці інститути можна класифікувати, виходячи з основних функцій управління. Їх можна представити у вигляді сукупності компонентів, що утворюють систему управління: планування, організація, координація, стимулювання, контроль, адаптація. Кожен із цих компонентів у нових умовах повинен визначати правила і створювати передумови для підвищення економічної безпеки інноваційної діяльності господарських систем на основі їхньої живучості через попередження інноваційних промислових ризиків.

Аналіз інституціональних чинників підвищення економічної безпеки інноваційної діяльності буде неповним без розгляду механізмів взаємодії внутрішніх інститутів в цьому процесі. У межах інституціональної концепції ці взаємодії виступають результатом інноваційних процесів господарських систем. Вони здійснюються в межах інституційної системи і безпосередньо відчують її вплив. Інституційна система господарювання являє собою певну форму поєднання формальних і неформальних, нормативних та організаційних інститутів, що тісно пов'язані між собою і впливають один на одного. Нормативні інститути згідно з предметом дослідження зумовлюють загальні правила поведінки в галузі безпеки інноваційного розвитку, розміри і властивості організаційних структур, ефективну з погляду безпеки інноваційної діяльності організаційну локалізацію пов'язаних господарських ланок, механізми координації та субординації в межах управління інноваційними промисловими ризиками. У свою чергу, організаційні інститути забезпечують матеріальні передумови реалізації та відтворення сформованих формалізованих норм: формування фінансової готовності до підвищення економічної безпеки інноваційної діяльності, створення передумов для управління інноваційними промисловими ризиками на рівні планування, розроблення стратегії забезпечення живучості господарської системи на основі підвищення ефективності управління промисловими ризиками іннова-

Рис. 1. Структура інституційного середовища економічної безпеки інноваційної діяльності господарської системи та інститутів управління

ційної діяльності, використання нормативних передумов щодо координації пов'язаності і збалансованості модернізації елементів виробничого потенціалу [4]. Виходячи з основних положень інституціонального підходу, наведених у дослідженні І.В. Гілязутдінової, можна доповнити схему підвищення ефективності управління інноваційними промисловими ризиками господарських систем інституціональним фактором, який поряд із техніко-технологічним відіграє не менш важливу роль у формуванні нової системної якості.

Зміна інституційних умов інноваційного розвитку господарських систем може відбуватися двома шляхами.

По-перше, у процесі становлення інноваційного типу розвитку перебудовуються старі організаційно-економічні форми діяльності (організаційні інститути) й одночасно відбувається утворення і посилення нових організаційних структур, що за відсутності механізмів узгодження призводить до зниження живучості, через що виникає некерований стохастичний ефект. Однак цей процес розтягується в часі в силу незавершеності радикальних перетворень нормативних інститутів і формальним закріпленням. Він супроводжується існу-

ванням різного роду перехідних, «незрілих» організаційно-економічних форм, які через тривалий вплив непогашених збудовуючих впливів знижують економічну безпеку інноваційної діяльності господарської системи.

По-друге, це шлях заміщення, витіснення старих інститутів інститутами нового типу. Однак цей шлях побудований на суперечливій взаємодії старих, що усуваються, і нових, що трансплантуються, інститутів і може супроводжуватися глибокими конфліктами і суперечностями, які для свого вирішення вимагають механізмів гармонізації та адаптації. Інакше, як зазначає І.В. Гілязутдінова, в разі несумісності привнесеного інституту з культурними традиціями й інституціональною структурою господарської системи за використання "шокової" технології ймовірно виникнення трансплантаційних дисфункцій: атрофії і переродження інституту, відторгнення в результаті активізації альтернативних інститутів, інституційного конфлікту [4].

Все вище перераховане призведе до втрати ефективності реалізованих змін інституційних умов. Такий же висновок роблять А. Радигін, Р. Ентов, які відзначають, що ефект «трансплантації» залежить не стільки

від вибору того чи іншого «сімейства правових норм» («legal families»), скільки від реального сприйняття трансплантованих інститутів, оскільки вирішальну роль у формуванні реальної структури інститутів найчастіше відігравали вдале «щеплення» або «несприйнята» трансплантатія. Тому видається, що перший шлях кращий, хоча і довший, але він не повинен затягуватися, тому що можуть виникнути негативні ефекти [4].

Загалом упровадження організаційних інновацій, стимульованих різними змінами, спочатку сприяє адаптації функціонуючих організаційних структур до змін, що відбуваються, але в міру розвитку вимагає якісної зміни цілісності організаційно-економічних елементів господарської системи, що передбачає кардинальну зміну принципів їх побудови, втрату колишніми принципами системоутворюючої ролі.

Одним із таких принципів має стати підхід до підвищення ефективності інноваційних процесів господарської системи за рахунок збільшення якості управління безпекою її інноваційного розвитку. Треба відзначити, що в умовах зростаючої складності економічних взаємозв'язків і посилення спряженості функціонування господарських ланок процес взаємопроникнення і консолідації організаційних структур отримує прискорений розвиток, тому процес коопераційної взаємодії повинен отримати своєчасне інституційне оформлення в нових нормативних інститутах. У разі його запізнення утворюється «інституційний розрив» (між організаційно-економічними інститутами і нормативними інститутами), що перешкоджає реалізації технологічних інновацій, перетворенню окремих техніко-організаційних змін в систему, впровадження пакетів організаційних інновацій, становленню нового типу господарських систем.

Однак характер пропонованих змін інституційних умов передбачає створення інструментів для подолання цих розривів за рахунок реалізації паралельного розвитку нормативних і організаційних інститутів на основі комплексного управління економічною безпекою інноваційної діяльності господарських систем. Таким чином, інституційні структури виявляються більш глибоким джерелом економічної безпеки й ефективності інноваційного розвитку господарських систем.

Але і в цьому разі процес створення інновації повинен ґрунтуватися на результатах аналізу особливостей господарських систем, для яких вона розробляється, на основі визначення існуючого рівня живучості та можливої динаміки її зміни. Це вимагає зміни інституційних умов для інноваційного розвитку та передбачає впровадження в структуру комплексу нових організаційних форм. Зокрема для інформаційної забезпеченості необхідне створення нових інституційних «порталів» – інформаційних баз для кожної господарської системи, куди повинна надходити інформація про реакцію живучості системи на різні інноваційні проекти та процеси, а так само на заходи управління нею.

Інформація цих баз повинна стати основою для розроблення або відбору проектів і повинна стати основою системи безпечного інноваційного розвитку. Апробація інновацій, особливо абсолютної новизни, проводиться на більш дрібних, але порівнянних за технологічним етапом підприємствах. Великі підприємства можуть мати кілька подібних полігонів, що відображають окремі аспекти та особливості діяльності для первинної реалізації нововведень. І це знижує можливі інноваційні промислові ризики

структури і функціонування господарської системи за рахунок отримання інформації про можливий комплекс ризиків. Пов'язані таким чином групи підприємств регіону пропонується визначати як інформаційні вузли, які формують інформаційні портали для науково-технічних центрів (ядер) і для внутрішнього управління економічною безпекою інноваційної діяльності господарських систем на основі ефективності управління інноваційними промисловими ризиками.

Інформаційний портал може бути один для декількох господарських систем, що підвищить рівень цієї інформаційної бази і сприяє створенню умов для зростання якості прийнятих на її основі управлінських рішень. Але це можливо лише в разі інформаційної відкритості та високого рівня інформаційних технологій і комунікацій.

Для господарських систем мезорівня і вище науково-технічні ядра можуть знаходитися всередині самої системи, але це може знизити якість прийнятих проектних рішень через втрату об'єктивності під час оцінки інформації. Таким чином, пропоновані управлінські рішення дозволять підвищити ефективність управління промисловими ризиками інноваційною діяльністю господарських систем і результат їх інноваційного розвитку.

Виходячи із загальних тенденцій і характеристик розвитку підприємств регіону, можна ідентифікувати двофазну (двоступеневу) модель управління інноваційними промисловими ризиками господарських систем як комплексну, динамічну модель адресного впливу, орієнтовану на підвищення ефективності інноваційної діяльності на основі безпечного її здійснення.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновки про те, що це управління повинно мати системний характер, здійснюватися на всіх стадіях впровадження інноваційних проектів (інноваційної діяльності). Однак максимальну ефективність передбачає здійснення випереджаючого, адресного управління інноваційними промисловими ризиками з метою підвищення живучості господарських систем в процесі збалансованої модернізації виробничого потенціалу. У межах цієї роботи з метою підвищення ефективності інноваційного розвитку комплексу можна запропонувати такі стратегічні напрями, які повинні реалізовуватися комплексно і у взаємозв'язку один з одним, як:

- збалансоване оновлення складників виробничого потенціалу з урахуванням ступеня готовності господарських систем до інновацій. Це знизить ризики невідповідності різних структурних зв'язків усередині національної системи, дозволить підвищити гармонійність внутрішнього розвитку складників виробничого потенціалу і приведе до підвищення живучості системи;

- розвиток системи управління за рахунок зростання професіоналізму персоналу, підвищення рівня культури інноваційної безпеки на підприємствах, в тому числі у менеджерів вищої ланки, підвищення націленості управлінських заходів на оптимізацію прийнятих рішень, що в умовах безпечної реалізації інноваційної діяльності приведе до зростання ефективності інноваційної діяльності системи;

- розвиток інституційного середовища інноваційної діяльності, формування нових організаційних форм у межах комплексів для здійснення постійного моніторингу зміни живучості господарських систем із метою максимізації ефективності системи управління іннова-

ційною діяльністю, використання для цього підприємств і спеціальних інститутів, що акумулюють інформацію про інновації, пов'язаних із ними ризиків, що приводять до зростання ефективності систем управління ними;

– розвиток власної бази розроблення інновацій на підприємствах з метою здійснення випереджаючого управління інноваційними промисловими ризиками на стадії планування інновацій, формування умов для реалізації відкритих інновацій, надання на цій основі інноваційної діяльності безперервного і безпечного характеру, підвищення ступеня інтенсивності і керованості цих процесів в умовах мінливої структури зовнішнього середовища;

– використання інформаційної складової частини підприємств як регулятора безпеки інноваційної діяльності з метою підвищення ефективності НДДКР в управлінні розвитком господарських систем, формування єдиної системи моніторингу та автоматизованої акумуляції інформаційних потоків про характер, інтенсивності та безпеки розвитку господарських систем за реалізації різних інформаційних проектів із метою підвищення їхньої живучості та ефективності.

Висновки. Таким чином, підтримка на регіональному рівні цих стратегічних напрямків дасть змогу, на наш погляд, здійснювати безпечний інноваційний розвиток промислових підприємств регіону, що буде підвищувати ефективність їхньої інноваційної діяльності та дасть змогу запровадити на них такі стратегічні напрями підвищення економічної безпеки інноваційного розвитку промислових підприємств регіону, як:

– кардинальне оновлення виробництва на базі впровадження технологій світового рівня на кожному

етапі – від сировини до готової продукції. Це знизить ризики невідповідності обладнання і технології, сполучення устаткування і недотримання особливостей нових технологічних циклів;

– розвиток кадрової складової частини за рахунок зростання професіоналізму персоналу, підвищення рівня культури безпеки на підприємстві, в тому числі у менеджерів вищої ланки (інструмент управління інноваційними промисловими ризиками та оптимізації управління);

– розвиток організаційної структури підприємства, здійснення постійного моніторингу зміни структури та її трансформація з метою максимізації ефективності системи управління інноваційними промисловими ризиками (введення відділів ризик-менеджменту);

– розвиток власної структури інновації в галузі економічної безпеки на підприємстві, здійснення власних НДДКР у межах інноваційної діяльності підприємства, стимулювання її безперервності в різних сферах (управління безпекою);

– використання інформаційної складової частини в цілях підвищення ефективності НДДКР в управлінні інноваційними промисловими ризиками, розвиток інформаційного складника для автоматизації процесу управління інноваційними промисловими ризиками;

– акцентування уваги системи управління на безпеку взаємодії між складниками виробничого потенціалу в процесі інноваційного розвитку.

Розроблення цих стратегічних напрямів та алгоритму проведення всебічного аналізу й отримання достовірних оцінок про стан системи управління інноваційними промисловими ризиками і розроблення шляхів її оптимізації є перспективним напрямом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Ключ Ю.І. Корпоративна система управління інноваціями: формування та розвиток. Лисичанськ, 2015. 356 с.
2. Ключ Ю.І., Івченко Є.А., Івченко Ю.А. Виникнення структурних зрушень та їхній вплив на економічну безпеку промислових підприємств регіону внаслідок постконфліктної трансформації. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2019. Вип. 5(78). С. 75–81.
3. Микитюк П.П., Сенів Б.Г. Інноваційна діяльність : навчальний посібник. Київ : Центр навч. літ., 2009. 320 с.
4. Гилязутдинова И.В., Поникарова А.С., Краснова А.В. Некоторые аспекты управления структурными сдвигами инновационной деятельности в производственных системах мезоуровня в достижении устойчивости их развития. *Вестник Казанского технологического университета*. 2012. № 5. С. 205–210.
5. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. Тернопіль, 2003. 326 с.
6. Ivchenko Ye., Pogorelov Yu. Economic security of enterprises in the Luhansk region in conditions of post-conflict transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. V. 3. P. 358–367.

References:

1. Klius Y.I. (2015) Korporativna sistema upravlinnya innovatsiyami: formuvannya ta rozvitok [Corporate management system innovations: the formulation of this development]. Lisichansk: Kit-L. (in Ukrainian)
2. Klius Y.I., Ivchenko Ye.A., Ivchenko Y.A. (2019) Viniknennya strukturnih zrushen ta yihniy vpliv na ekonomichnu bezpeku promisloviy pidpriemstv regionu vnaslidok postkonfliktnoyi transformatsiyi [Analysis of institutional factors for increasing economic security of innovation activity of industrial enterprises in the region]. *Visnik Odeskogo natsionalnogo universitetu. Seriya: Ekonomika*. vol. 5(78), p. 75–81.
3. Mikitiuk P.P., Senov B.G. (2009) Innovatsiyna diyalnist: navch. posib. [Innovative activity: teaching manual]. Kyiv: Tsentr navch. lit. (in Ukrainian)
4. Gilyazutdinova I.V., Ponikarova A.S., Krasnova A.V. (2012) Nekotoryie aspektyi upravleniya strukturnymi sdvigami innovatsionnoy deyatel'nosti v proizvodstvennykh sistemah mezourovnya v dostizhenii ustoychivosti ih razvitiya [Some Aspects of Managing Structural Shifts of Innovative Activity in Production Level Measuring Systems in Achieving Sustainability of Their Development]. *Vestnik Kazanskogo tekhnologicheskogo universiteta*, vol. 5, p. 205–210.
5. Khariv P.S. (2003) Innovatsiyna diyalnist pid'pryemstva ta ekonomichna otsinka innovatsiynikh protsesiv [Innovative activity of the enterprise and economic evaluation of innovative processes]. Ternopil: Ekonomichna dumka. (in Ukrainian)
6. Ivchenko Ye., Pogorelov Yu. (2017) Economic security of enterprises in the Luhansk region in conditions of post-conflict transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2017, vol. 3, pp. 358–367.